

ВІЙСЬКОВІ НАУКИ

УДК 355.422.25

КОНТРАТАКА – ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ

Федоренко В.В., Черненко А.Д.

Науковий центр Сухопутних військ
Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

Синиця В.Г.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

У статті на основі історичних прикладів розглянуто типові умови проведення контратаки в роки Другої світової війни. Розглянуто питання роботи командира і штабу щодо її підготовки. Піднято проблеми в організації та веденні бойових дій в урбанізованій місцевості в сучасних умовах.

Ключові слова: війна, оборона, вогневе ураження, контратака, противник, маневр.

Постановка проблеми. Дана стаття обумовлена вимогами сьогодення, оскільки реалії бойових дій на Сході нашої країни змушують підрозділи Збройних Сил України діяти в рамках Мінських угод, але не виключають ескалації широкомасштабних бойових дій, як наступального так і оборонного характеру.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. За останні 20-30 років сучасних робіт, що комплексно висвітлюють дану проблематику немає, а наявні мають вибіркового характеру. Зокрема висвітлення даної проблеми знайшло своє відображення у праці М. Лискіна, Бойових статутах, настановах та керівних документах з організації і ведення бойових дій.

Метою статті є на основі аналізу і дослідження питань проведення контратак в роки Другої світової війни та локальних воєн сучасності обґрунтувати проведення контратаки в оборонному бою.

Виклад основного матеріалу досліджень. Існує багато способів досягнення стійкості і активності оборони. Це – майстерна її побудова, яка розрахована на ведення боротьби з великою кількістю танків і піхоти, авіацією, повітряними десантами і аеромобільними військами; уміле використання місцевості, її інженерне обладнання і створення розвинутої системи загороджень; надійне вогневе ураження противника та ін. Особливе місце займають контратаки, оскільки в результаті їх проведення можна не лише завдати ураження противнику, який вклинився в оборону, але і відновити втрачене положення [1, с. 29].

Контратака є традиційною формою прояву активності оборони, а її проведення – одним із важливих заходів, які здійснюються під час оборонного бою, і являє собою атаку військ, що обороняються проти противника, який наступає, з метою його знищення та повного або часткового відновлення втраченого ними бойового положення.

Необхідність застосування такого способу дій в обороні визначається тим, що той, хто наступає, володіючи ініціативою і створюючи на вибраному напрямку значну перевагу в силах і засобах, у багатьох випадках досягає не тільки

вклинення в оборону, але і її подолання. В цих умовах той, хто обороняється, може контратаками змінити негативний для нього хід дій і навіть домогтися розгрому противника, що прорвався в глибину оборони.

Широке застосування контратаки отримали в роки Другої світової війни. У поєднанні з стійким утриманням оборонних рубежів вони вимотували противника, що наступав, наносили йому великі втрати в особовому складі, озброєнні і бойовій техніці, затримували подальший розвиток наступу, а своїм військам дозволяли виграти час для маневру силами і засобами. Так, наприклад, велике значення зіграли контратаки в оборонній битві на Курській дузі влітку 1943 р. У результаті стійкої і активної оборони військ Червоної Армії з проведенням контратак угруповання німецько-фашистських військ, яке наступало у смугу Вороніжського фронту, за 10 днів змогло просунути лише на 35 км. За цей час командування Червоної Армії зуміло перекинути на напрямок головного удару ворога сім танкових і механізованих корпусів та велику кількість артилерії, що різко змінило співвідношення на користь Червоної Армії і в кінцевому результаті призвело до розгрому ворога [2, с. 142].

До 1942 року в бойових статутах Червоної Армії давалися детальні рекомендації відносно організації і проведення контратак. Так наприклад, під час побудови оборони дивізії (полку) в її бойовому порядку передбачалося створення двох груп: перша – яка скоує противника, друга – ударна. Якщо перша призначалася для міцного утримання позицій, які займалися, то друга розташовувалася у глибині оборони в готовності наносити головним чином рішучі контратаки. Треба відмітити, що їх рекомендувалося проводити не лише в масштабі дивізії (полку), але і батальйону, роти і навіть взводу проти груп піхоти противника, що вклинилися.

Танки розглядалися як основна ударна сила дивізії (полку). При цьому в Бойовому статуті танкових військ підкреслювалося, що «застосування танків дрібними групами проти невеликих

частин противника, які прорвалися, не допускається, оскільки це приведе до розпорошення потужного ударного засобу» [3, с. 60].

Розглядалися два варіанти контратаки танковими підрозділами і частинами: перед переднім краєм і в межах оборонної смуги дивізії. У першому випадку контратаку передбачалося проводити силами не менше танкового батальйону на глибину до 2 км від переднього краю своїх військ з метою зриву атаки противника або ж забезпечення виходу з бою своїх підрозділів і частин в рухомій (маневрній) обороні. У другому – залежно від обстановки танки могли контратакувати противника, який вклинився в оборону, самостійно за підтримки вогню артилерії або спільно з ударною групою дивізії. Вважалося, що контратака танків буде успішною, якщо противник, який вклинився в оборону, не встиг відновити взаємодію з артилерією, яка його підтримує, а пункти управління і протитанкові засоби переміщуються в нові райони.

У перший період Другої світової війни війська Червоної Армії змушені були діяти в дуже складних умовах, тому їм не завжди вдавалося якісно вирішувати питання організації оборони, у тому числі підготовки і проведення контратак. Частини і з'єднання, як правило, вели бої на ширшому фронті, ніж це передбачалося довоєнними статутами і до чого вони готувалися в мирний час. Тому тактична оборона не мала достатньої глибини, не було можливості для створення сильних других ешелонів (резервів). Якщо і вдавалося розв'язати цю проблему, то контратаки других ешелонів (резервів) нерідко готувалися поспішно, без ретельної організації взаємодії військ. А оскільки вони, як правило, проводилися дрібними підрозділами проти переважаючих сил противника, то завершувалися невдачами, призводили до великих втрат.

Перші бої показали, що деякі положення цих статутів відносно підготовки і ведення оборони не повністю відповідали реальним умовам загальновоєнського бою. Тому вже у 1942 році вийшов новий Бойовий статут піхоти, у якому з урахуванням досвіду війни викладалися нові принципи організації і ведення бою. Це допомогло краще вирішувати питання організації оборони, у тому числі і проведення контратак [1, с. 30].

Слід зазначити, що у військовій літературі на протязі останніх 50-60-ти років майже немає матеріалів, які глибоко аналізують дії підрозділів і частин які приймали участь у контратаках під час Другої світової війни. І навіть ті приклади, які наводяться в окремих збірниках, дуже поверхнево розкривають обстановку, в якій здійснювалися контратаки, не аналізують діяльність командирів і штабів щодо прийняття рішень, постановки завдань, організації взаємодії і управління військами. Тому в нинішній ситуації, коли ведуться бойові дії під час проведення Антитерористичної операції на Сході нашої країни, новому поколінню командирів (начальників), а також військовим історикам необхідно більш детально вивчати бойовий досвід Другої світової війни щодо проведення контратак. При цьому вибирати приклади не тільки з позитивним результатом. Невдалі дії – це теж досвід, з якого потрібно робити повчальні висновки, брати корисні уроки.

Зараз сталися корінні кількісні і якісні зміни у технічному оснащенні та організації військ. Розглядаючи реалії сьогодення та перспективи розвитку організаційно-штатних структур таких країн як Сполучені штати Америки та Російська Федерація можна відзначити загальні тенденції в підході до змін цих структур.

Так, загальною тенденцією є розуміння того, що сучасні бойові дії розгортатимуться в переважно урбанізованій місцевості, де поряд з комбатантами будуть присутні і некомбатанти.

Іншою тенденцією є розуміння того, що сучасне збройне протистояння може мати різну інтенсивність і масштаби.

Якщо на рівнинній і незаселеній місцевості широко застосовуються маневрені дії, то в містах і великих населених пунктах необхідні інші підходи для вирішення завдань як наступального так і оборонного бою, у тому числі і проведення контратак.

Сучасні організаційно-штатні структури з'єднань, як в Росії так і в США, мають чіткий поділ на «важкі», «середні» та «легкі» типи. Кожен із типів організаційно-штатної структури призначений для застосування відповідно до масштабів бойових дій і противника, що протистоїть.

Оскільки питання проведення контратаки розглядається в контексті широкомасштабних бойових дій, то нижче розглядаються можливості «важких» з'єднань держав, які були згадані вище.

«Важка» мотострілецька бригада РФ у своєму складі може мати три (два) мотострілецьких батальйони, один (два) танкових батальйони, два самохідно-артилерійських дивізіони, реактивний дивізіон, зенітний ракетно-артилерійський дивізіон, розвідувальний батальйон та інші підрозділи бойового забезпечення. Така організаційно-штатна структура може нараховувати до 100-150 бойових машин піхоти, 40-80 основних бойових танків, 12-18 гармат або мінометів батальйонної ланки, 36 самохідних гаубиць калібру 152 мм, 18 реактивних систем залпового вогню, 12-24 самохідних протитанкових ракетних комплексів.

Бронетанкова або механізована бригадна бойова група (бригада) США у своєму складі може мати три батальйонні бойові групи (механізовані батальйони у яких по дві механізовані роти на бойових машинах піхоти та дві танкових роти), артилерійський дивізіон, розвідувальний батальйон та підрозділи всебічного забезпечення. Така організаційно-штатна структура нараховуватиме до 120 бойових машин піхоти і бойових розвідувальних машин, більше 85 основних бойових танків, 18 самохідних мінометів калібру 120 мм та 18 самохідних гаубиць калібру 155 мм, більше 80 протитанкових ракетних комплексів «Джавелін» [4].

Поряд із класичними завданнями оборонного бою в бойових статутах і РФ і США контратака залишається одним із дієвих інструментів щодо зниження наступального потенціалу противника та перехоплення ініціативи в оборонному бою.

У зв'язку з оснащенням військ зброєю масового ураження, значним насиченням їх танками, бойовими машинами піхоти, широким застосуванням високоточної зброї, інших засобів ураження можливості тих, хто наступає незмірно вирости. І це змушує сторону, яка обороняється, розосереджувати свої бойові порядки. Достатньо сказа-

ти, що ширина і глибина фронту оборони з'єднань, частин і підрозділів збільшилися в 2-3 рази.

Звичайно, і війська, які обороняються, у змозі проявити свою активність шляхом безперервного вогневого ураження того, хто наступає, нав'язування йому своєї волі, створення невідгнаних для нього умов ведення бою, проведення широкого маневру і рішучих контратак. Іншими словами, контратаки і в сучасних умовах є важливим способом підвищення активності оборони. Проте до їх підготовки і проведення, більш за все, необхідно підходити по-іншому. Думається, що в цьому питанні ми часто дотримуємося якогось стереотипу, шаблону [1, с. 33]. Тобто, як тільки противник вклинився в оборону на глибину взводних опорних пунктів, командир батальйону контратакує його своїм другим ешелонам. Аналогічно зазвичай поступає командир бригади (полку) із вклиненням противника на глибину ротних опорних пунктів. Частіше за все такі приклади спостерігаються під час бойових дій у початковий період війни. Але вони не завжди бувають доцільними.

Боротьба з противником, який вклинився в оборону, проходить у складній обстановці і, зазвичай, при переважанні його у силах і засобах на визначених напрямках. Ускладнювати ураження противника буде і відсутність у нього компактних угруповань військ.

У цій обстановці важливою умовою успішного проведення контратаки є стійке утримання визначених рубежів і районів, перед якими противник повинен бути зупинений і змушений буде вводити додаткові сили і засоби для розвитку наступу. Це дозволяє, з однієї сторони, домогтися ущільнення бойових порядків угруповання, яке вклинилось, і резервів, які вводяться. З іншої сторони, стабілізація на деякий час лінії зіткнення того, хто наступає і того, хто обороняється забезпечує більш сприятливі умови для створення угруповання, що контратакує, для його висунення, розгортання і переходу в атаку.

Якщо противник не зупинений, то підрозділи, які контратакують, практично ідуть на зустрічний бій з противником, який переважає у силах, уже розгорнутий у бойовий порядок і який успішно просувається в глибину оборони. Цілком імовірно, що у такому зустрічному бою більше переваг буде у того, хто наступає, ніж у того, хто обороняється [2, с. 143].

Не секрет, що сучасні військові фахівці, які розглядають наступ як основний спосіб бойових дій, як в теорії так і на практиці при веденні наступальних дій планують широко застосовувати рейдові дії, дії в обхід з метою уникнути лобового зіткнення з військами які добре підготували оборону. Тому підрозділи які обороняються, повинні ретельно відслідковувати і протидіяти таким намаганням противника, який наступає, в тому числі і проведенням коротких контратак.

Тому, якою б складною не була обстановка, підрозділи, які обороняються, прикладають максимум зусиль, проявляють стійкість, ініціативу і організованість, щоб зупинити просування противника в глибині оборони і не допустити розчленування свого бойового порядку.

Чи завжди є сенс контратакувати противника? Думається, що контратаки не можна перетворювати на самоціль. До цього питання необхідно

підходити творчо, враховувати конкретні умови бойової обстановки. Іноді корисно використовувати потужні засоби для нанесення ураження противнику вогнем із задалегідь підготовлених, уміло вибраних позицій. Ще в роки Другої світової війни склалася думка, що добре замаскований танк, який знаходиться в окопі, здатний боротися з 2-3 танками, які наступають. А як тільки він залишає свою вогневу позицію і переходить в контратаку, то відразу ж втрачає свою перевагу перед тим, хто наступає, і часто опиняється у невідгданому становищі [1, с. 34].

Самі прості розрахунки показують, що механізований батальйон вогнем з місця у змозі відбити атаку приблизно бригади противника, у той час як під час проведення контратаки він зможе розгромити силою до роти.

Значить, кожний раз у конкретній обстановці, приймаючи рішення на проведення контратаки, потрібно десятки разів усе зважити і розрахувати, що вигідніше – відбивати атаку танків і піхоти противника з місця, чи кидати підрозділи назустріч противнику.

Недоцільно наносити контратаку при великих втратах від вогневих ударів противника і вклиненні в оборону значних сил його броньованої техніки і піхоти. У такій обстановці основні зусилля необхідно зосередити перш за все на знищенні підрозділів противника, які намагаються оволодіти ділянками місцевості, від утримання яких залежить стійкість оборони.

Тому, не заперечуючи можливість контратак другими ешелонами (резервами) батальйонів і бригад (полків), активність їх оборонних дій в основному повинна полягати у ефективній дії по противнику з правильно вибраних рубежів і позицій, раптових діях із засідок, випередженні противника у здійсненні маневру і відкритті вогню, що дозволить наносити йому максимальні втрати і зривати його задуми.

Досвід Другої світової війни показав, що контратаки проти противника по якому не нанесено вогневе ураження і який зберігає перевагу в силах і засобах, зазвичай успіху не мають. Тому важливою умовою успішного проведення контратаки є ураження угруповання противника, яке вклинилось, ударами ракет і авіації, вогнем артилерії, з тим, щоб різко послабити угруповання, розладнати його бойовий порядок і тим самим полегшити завершення його знищення підрозділами, що контратакують.

Успіх залежить від уміння створити перевагу над противником на обраному напрямі контратаки, що досягається не лише завданням вогневих ударів, але і заборону підходу резервів до угруповання, яке вклинилось [2, с. 144].

Зрозуміло, і в сучасних умовах, як уже відзначалося, контратаки зберігають свою роль у підвищенні стійкості і активності оборони. Проте вони повинні проводитися не дрібними групами, а достатньо потужними силами і засобами [1, с. 34].

Ефективність контратаки залежить від її підготовки. Ідея її повинна знайти відображення ще під час визначення замислу на оборону. В залежності від того, яка організується оборона маневрена чи позиційна, яка основна мета оборони (утримання території чи нанесення максимальних втрат противнику), для стримання його наступального по-

риву необхідно заздалегідь передбачити декілька варіантів дій підрозділів, які можливо будуть залучатись до проведення контратаки.

Поряд з іншими питаннями, командир бажано визначити способи відбиття наступу і розгрому противника, який вклинився в оборону, напрями контратаки, передбачити заходи з протидії противнику, яких намагатиметься обійти тим чи іншим шляхом оборонні позиції.

За рахунок автоматизації процесів збору, обробки і аналізу розвідувальної інформації значно скорочується час на адекватне прийняття рішення щодо застосування сил і засобів з'єднання, у тому числі і на контратаку.

Відомо, що за наявності часу для уточнення рішення, командир любого рівня проводить рекогносцировку і організовує взаємодію з частинами, підрозділами і родами військ, які приймають участь у ній. Це положення наглядно просліджується на прикладі оборони 38-ї гвардійської стрілецької дивізії в березні 1944 р. У результаті нічної контратаки дивізія, не маючи чисельної переваги, меншими силами нанесла ураження противнику, що вклинився, і відновила оборону. Результати цієї контратаки могли бути більш значними, якби замисел командира дивізії повністю здійснився і 115-й стрілецький полк [5, с. 277, 279], який внаслідок недостатнього подавлення вогнем оборони противника виявився зав'язаний боєм за населений пункт Тоніше і якому не вдалось стрімко вийти до переправи, виконав завдання щодо захоплення переправи через р. Прип'ять.

Для того, щоб у повному об'ємі уточнити всі питання підготовки і проведення контратаки, доцільно створювати спеціальну робочу групу на чолі з заступником командира бригади (полка, батальйону, тактичної групи), яка повинна проводити відповідну роботу на обраних напрямках. Це дозволить командирам підрозділів, що залучаються, всебічно вивчити маршрути висунення, уточнити основні і запасні рубежі розгортання та ін.

Під час організації взаємодії важливо узгоджувати зусилля підрозділів першого ешелону, авіації, ракетних військ і артилерії з діями підрозділів, які контратакують. Бажано чітко визначити дії протитанкового резерву, рухомого загону загороджень і порядок їх взаємодії з тими, хто контратакує.

Що потрібно для успішного проведення контратаки?

Передусім потрібно докласти всі зусилля до того, щоб не лише зупинити просування противника, але і змусити його втягнути свої сили проти військ, які обороняються, оголити фланги. Це дасть можливість завдати удару там, де противник немає у розпорядженні достатніх сил.

Далеко не останню роль відіграє скритність висунення на рубіж розгортання і несподіваність атаки. Звичайно, при нинішніх засобах розвідки це зробити не так просто. Але можливості для цього є. Найбільший ефект досягається у тих випадках, коли контратака проводиться у фланг угрупованню противника, яке вклинилося, з активними діями підрозділів з фронту. Досвід військових навчань показує, що контратаку особливо вигідно проводити тоді, коли противник у результаті стійкої оборони підрозділів першого ешелону зазнав значних втрат, його бойові порядки розладнані, а найближчі резерви вичерпали свої наступальні бойові можливості. Найкращі результати досягаються при спільному проведенні контратаки силами одного з підрозділів (тактичної групи) першого і другого ешелонів (загальновійськового резерву) або декількох взаємодіючих підрозділів (тактичних груп).

Подальший розвиток отримав спосіб розгрому противника, який наступає, шляхом втягування його у так звані «вогневі тактичні мішки» під час стійкої оборони рубежів і об'єктів.

Одним із головних чинників досягнення успіху контратаки в оборонному бою є збереження живучості тих, хто контратакує, яка у свою чергу знаходиться у прямій залежності від ефективності маскуванню, умілого введення противника в оману відносно напрямку і часу здійснення контратаки.

Найретельніше повинен готуватися маневр з метою проведення контратаки. Причому організований і швидкий маневр здійснюється не лише підрозділами, які контратакують, але і підрозділами на інших напрямках, з тим, щоб максимального активізувати їх дії перед нанесенням контратаки і в ході її проведення. Крім того, маршрути висунення другого ешелону (загальновійськового резерву) на рубіж контратаки повинні завчасно прикриватися технічними засобами маскуванню, створюватися оманні напрями маневру.

Висновок. Слід зазначити, що підготовка і здійснення контратаки – це свого роду мистецтво, яке вимагає від командира і штабу величезних зусиль щодо збору і аналізу обстановки, прийняття рішення, своєчасного доведення завдань до військ, організації взаємодії і управління. Все це повинно вирішуватися в дуже обмежений час. Тому така велика відповідальність командира, коли приходить робити вибір, як продовжувати діяти – вогнем із підготовлених позицій нанести противнику ураження або знищити його рішучою контратакою.

Проблема підготовки і проведення контратаки є складовою і найбільш динамічною частиною оборонного бою, яка потребує подальшого вивчення і перевірки [1, с. 35].

Список літератури:

1. Лыскин Н.Н. Контратака в оборонительном бою / Н.Н. Лыскин // Военная мысль. – № 2. – 1989. – С. 29–35.
2. Мирошниченко Н.Ф. Оборона / Н.Ф. Мирошниченко. – М.: Воениздат, 1971. – С. 142–148.
3. Боевой устав танковых войск Красной Армии. – Ч. II. – М.: Воениздат, 1940. – С. 60.
4. Field Manual FM 3-96 Headquarters Department of the Army Washington, DC, 8 October 2015 Figure 1-3.
5. Тактика в боевых примерах. Дивизия. – М.: Воениздат, 1976. – С. 277, 279.

Федоренко В.В., Черненко А.Д.

Научный центр Сухопутных войск
Национальной академии сухопутных войск
имени гетмана Петра Сагайдачного

Синиця В.Г.

Национальная академия сухопутных войск
имени гетмана Петра Сагайдачного

КОНТРАТАКА – ИСТОРИЯ И ТРЕБОВАНИЕ СЕГОДНЯШНЕГО ДНЯ

Аннотация

В статье на основе исторических примеров рассмотрены типичные условия проведения контратаки в годы Второй мировой войны. Рассмотрены вопросы работы командира и штаба по ее подготовке. Подняты проблемы в организации и ведении боевых действий на урбанизированной местности в современных условиях.

Ключевые слова: война, оборона, огневое поражение, контратака, противник, маневр.

Fedorenko V.V., Chernenko A.D.

Army Research Center
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy

Synytzia V.H.

Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy

COUNTERATTACK – HISTORY AND PRESENT-DAY REQUIREMENTS

Summary

The article examines typical conditions of counterattack in World War II based on the historical experience. Work of commander and staff on its preparation is analyzed. Problems of organizing and conduct of military operations in urban terrain in modern conditions are considered.

Keywords: war, defense, fire engagement, counterattack, enemy, maneuver.